

Աղբիւրի յաւելում

ՅՅԼԵՀՈՆ № 282

Լոյս է տեսնում շաբաթը մի անգամ կիրակի օրերը

№ 4 կիրակի փետրուար 6

տաւնեւմէկերորդ տարի 1900

ԲԱՅԻԱԾ Է 1900 Թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տարազի տոյն №-ի հետ լոյս տեսաւ և ուղարկեց Աղբիւրի № 1, որի մէջ ղետեղւած են ի միջի ալլոյ Ախալքալաքի աղէտին վերաբերեալ չորս շքեղ լուսատիպ նկարներ. 1) Մերենիայի եկեղեցին կիսա-կործան. 2) Մերանիա գիւղացիք պեղումներ են անում. 3) Իխսիլա - որդեկորոյս մայր. 4) Ընդհանուր տեսարան փոքր-Սամսար գիւղի:

Հասցի՝ Тифлисъ, редакция иллюстр. жур. АГВЮРЪ-ТАРАЗЪ կամ Tiflis (Caucase) Réd. des jour. Agbur et Taraz.

Ե ա պ ո ն ի ա. — Եօկոհաժայի հրապարակը:

ՄԻ ԷՋ Մ. ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆՅԻ ԿԵՆՍԱԿՐՈՒԹԻՒՆԻՅ*)

Բ

Մալբանդեանցի թաղման գործը սկսում է նրանով, որ Ռաստովի ոստիկանապետն Եկատարինասկան նահանգապետի հրամանով նախնական քննութիւն է կատարում և իր այդ քննութեան արդիւնքը հաղորդում է նահանգապետին, որ իր հերթով հիմնելով այդ քննութեան վրայ, մի յանձնաժողով է կարգում իր առանձին յանձնարարութեան աստիճանաւոր Սուլիմովսկու նախագահութեամբ և պատւիրում է մանրամասնաբար քննել այդ գործը և արդիւնքի մասին իրան գեկուցանել: Թէ ի՞նչ կէտերի վրայ է ուշադրութիւն դարձրած լինում իշխանութիւնը, ո՞ւմ դէմ է ուղղած լինում դրպարտութիւնը և, վերջապէս, ի՞նչ ուղղութեամբ է կատարում քննութիւնը, — այդ կարելի է տեսնել այն հարցմունքներից, որ Ռաստովի ոստիկանապետն անում է իր նախնական քննութեան ժամանակ հոգեւոր կառավարութեան, և գործի քննութեան եզրակացութիւնից: Ո՞վ է իրաւունք տւել ապրիլի 13-ին, կէսօրից յետոյ մայր եկեղեցու մեծ դանգակը հնչեցնել, որով իմաց էր տրւում, թէ շոգենաւր, որով բերում էր մարմինը, արդէն մօտեցել է. ո՞վ էր կարգադրել, որ բոլոր հոգեւորականութիւնը, ընդհանուր երթալ. ի՞նչու Մազիստրատի պաշտօնեաները՝ քաղաքապետը և դատարանները մասնակցել են թափօրին իրանց նշանադրեստները հաղած. ո՞վ էր իրաւունք տւել ապրիլի 14-ին բոլոր եկեղեցիներին զանդահարութեամբ թաղման կարգ և յուրարկաւորութիւն կատարել և մարմինը Ս. Խաչում ամփոփել. ի՞նչու էր Հայրապետեանն իր գրպանից հոդացել թաղման ծախքերը, ի՞նչու էր դամբանական խօսել և ճառախօսութիւն եղել. ի՞նչու են ձիւթապատ դադարը բաց արել. ի՞նչ են նշանակում այն մեծ ցաւակցութիւնները, որ յայտնւել են հանդուցեալի դադարի վրայ. ո՞վ էր իմաց տւել մարմինը կամ իշխանից բերելու մասին, և այլն և այլն:

Սուլիմովսկին սկսելով իրան յանձնած գոր-

ծի քննութիւնը, նախապէս պահանջում է, որ առաջնորդը ժամանակաւորապէս հեռացնէ իր պաշտօնից հոգեւոր կառավարութեան նախնական Տէր-Գէորգ քահանայ Բալբանեանին, որովհետեւ հոգեւոր կառավարութեան երկու անդամները՝ Տէր-Եղիա Ջապէնիկեանը և Տէր-Պօղոս Ստեփաննոսեանը յայտնել էին յանձնաժողովին, որ հոգեւոր կառավարութիւնն այդ գործի մասին ամենեւին տեղիկութիւն չունի, այլ ամեն բան իր միակ պատասխանատուութեամբ ու իշխանութեամբ կատարել է Բալբանեանը: Բացի սրանից, նա խնդրում է, որ հոգեւորականութեան կողմից մի ներկայացուցիչ նշանակւի յանձնաժողովի նիստերին ներկայ գտնւելու և հարկաւոր բացատրութիւնը տալու, որովհետեւ գործի մէջ խառն է քաղաքի հոգեւորականութիւնը և հոգեւոր կառավարութիւնը: Առաջնորդ Եղիազար արքեպիսկոպոսը առաջ նշանակում է Տէր-Խաչատուր Զարիֆեանին, բայց յետոյ փոխում է իր կարգադրութիւնը և նշանակում է Տէր-Պօղոս Ստեփաննոսեանին, որովհետեւ Տէր-Խաչատուրը հրաժարւել էր այդ պաշտօնը կատարել: Գործի մանրամասն քննութիւնից երևում է, որ, ճիշտ է, ապրիլի 13-ին, կէսօրից յետոյ մեծ հանդէս է կատարւել նախիջլանում: Հնչել է Լուսաւորչի (3) դանգակը, հոգեւորականութիւնը, Մազիստրատի պաշտօնեաները, պատւաւոր քաղաքացիները և ժողովրդի ահագին բազմութիւն ընդառաջ են գնացել Դօնի ափը և ընդունելով հանգուցեալի մարմինը, հանդիսաւոր թափօրով բերել են եկեղեցի: Միւս օրը կրկնւել է նոյն հանդէսը աւելի շքեղ կերպով: Բոլոր եկեղեցիների դանգահարութեամբ կատարւել է հանդուցեալի թաղման կարգը. ս. Խաչի վանահօր (4) օգնական Մկրտիչ վարդապետը դամբանական է խօսել, հանգուցեալի ընկեր Յովհաննէս Բերբերեանը ճառ է կարդացել և մարմինը տարել, ամփոփել են ս. Խաչ վանքի բակում: Դադարի գերեզման իջեցնելուց առաջ, նրա կափարիչը բացւել է, օրհնած հող է ածւել մէջը, մեծածախ հոգեհաց է տրւել բազմականներին և շատ ցաւակցութիւններ ու դժգոհութիւններ են ուղղւել հանդուցեալի հասցէին: Սակայն այդ բանում մեղաւոր չէ ոչ հոգեւոր կառավարութիւնը, ոչ նախնական Բալբանեանը, ոչ Հայրապետեանը և ոչ էլ Մազիստրատը: Հոգեւոր

*) Տես Ցարագ № 3.

2) Տես Գործ, ըստ հաղորդագրութեան Ռոսթովուբոլիցեյմէյսթեռնին, յաղագս հանդիսաւոր թաղման մարմնոյ, հանգուցեալ Միքայէլ Նալբանդեանցի, Սկսեալ ի 15 ին սեպտեմբ. 1866 ամի, աւարտեալ 13 ին յունիսի 1867 ամի: Այս «գործ»-ը այժմ պահւում է տեղուց հոգեւոր կառավարութեան դիւանում ընդ № 61.

3) ս. Լուսաւորիչը Նոր-Նախիջլանի մայր - եկեղեցին է:

4) ս. Խաչ վանքի վանահայրը այդ ժամանակը եղել է Գէորգ վարդապետ Աբամէլիքեանցը.

կառավարութիւնը ոչ մի կարգադրութիւն չէ արել, իսկ նախանգամ Բալաբանեանը զանգ է հնչեցրել, հոգեւորականներին ժողովել է և հանդիսով թափօր է կատարել ոչ թէ նրա համար, որ այդ է պահանջել Հայրապետեանը, որովհետեւ հանգուցեալը նրա ծխականն է եղել և այդ մասին խնդրել են նրա ազգականները: Քաղաքագլուխը, Առաջին դատաւորը և Մագիստրատի միւս պաշտօնեաները մասնակցել են թափօրին ոչ պաշտօնապէս, նշանադրեստներով, այլ իբրեւ հասարակ հանդիսականներ: Հանգուցեալի մարմինը բերել է Նախիջևան ներքին գործոց նախարարի թոյլտուութեամբ և Սարատովի նահանգապետի կարգադրութեամբ, որ այդ մասին իմաց չէ տւել Եկառերինասլաւի նահանգապետին, ուստի և Մագիստրատը այդ մասին ոչ մի տեղեկութիւն չէ ունեցել: Երկրորդանար մի որ և է կարգադրութիւն անել. նա նահանգապետից այդ մասին ոչ մի հրահանգ չէ ունեցել: Մարմինը Նախիջևան բերելու և ս. խաչում ամփոփելու մասին տեղեկացրել է Կամիշլինից հանգուցեալի Ղազարոս եղբայրն առաջին անգամ իր ազգական Չուբարեան վաճառականին (5), որից և այդ լուրը տարածւել է ամբողջ քաղաքում: Յուդարկաւորութեան ծախսը, 100 ռուբլին հոգացել է Հայրապետեանը ոչ իր զըրպանից, այլ հանգուցեալի եղբայրների և քոյրերի խնդիրքով փոխարինաբար, որ և յետոյ լիովին ըստացել է նրանցից: Դադաղը բացւել է Հայաստանեայց ս. եկեղեցու նւիրական ծէսերից մէկը կատարելու համար, որովհետեւ Հայոց եկեղեցու սովորութեամբ պէտք էր հանգուցեալի երեսին օրհնած հող ձգել: Գովասանքներն եղել են ազգականների կողմից Հայկական սովորութեամբ, իսկ ընդհանուր ցաւակցութիւնների արտայայտելը և ընդհանրապէս հանդիսաւոր թաղումը հետևանք է եղել այն մեծ յարգանքին և համակրութեան, որ վայելել է հանգուցեալը Նախիջևանի հասարակութիւնից իր կենդանութեան ժամանակ, որովհետեւ եթէ նա աշխատանք չանձն չառնէր երթալ Հնդկաստան, զուգէ, անհետք կորչէր Նախիջևանցիների օգտին կտակած յայտնի Հնդկական գումարը: Արժանի են յանդիմանութեան միայն Մագիստրատի ոստիկանական մասի դատաւորը և իր պաշտօնեաները, որոնք այդ բոլորի մասին իր ժամանակին իսկական և ճիշտ տեղեկութիւն չեն հաղորդել իշխանութեան, կարծես, կամենալով այդ

բոլորը ծածկել նրանից: Եկատերինասլաւի նահանգապետը ստանալով այդ քննական գործը և վերահասու լինելով յանձնաժողովի եղբակացութիւններին, հաստատում է նրանց և հրամայում է յանդիմանել Մագիստրատի առաջին դատաւոր Կարակաշին, որի պաշտօնը Նախիջևանում համապատասխանում էր ուրիշ քաղաքների ոստիկանապետների պաշտօնին, և ոստիկանութեան տեսչի պաշտօն կատարող Բաղչիսարայցեանին, իսկ գործը ուղարկում է առաջնորդին, հոգեւորականութեան վերաբերեալ անելիք կարգադրութիւնները թողնելով նրա տնօրինութեան: Առաջնորդն էլ նոյն գործը ուղարկում է Նախիջևանի հոգեւոր կառավարութիւնը, հրամայելով, նախ, հրաւիրել բոլոր հոգեւորականներին և նրա առաջ կարգալ յանձնաժողովի եղբակացութիւնները. երկրորդ, վերադարձնել Բալաբանեան Տէր Գէորգ քահանային նախանգամութեան պաշտօնը և, երրորդ, յանդիմանել կառավարութեան անգամ Տէր-Եղիա Չապչնիկեանին, որ հող չէ տարել պահպանել այն պաշտօնական թուղթը, որ իր աստ թեամբ զոյութիւն է ունեցել և որով իբրեւ թէ Բալաբանեան Տէր-Գէորգը, ըստ պահանջման Հայրապետեանի, հրաւիրել է քաղաքի և վանքի հոգեւորականներին մասնակցելու հանդիսաւոր թափօրին (6):

(Կրօնաւեցական)

Յր. Շահաղիզ

ՁԵՄ ԶԱՌԱՏՈՒՄ

Ձեմ հաւատում ես մարդկութեան
Ոչ խօսքերին և ոչ երգման,
Սուտ է սէրը եղբայրութեան,
Մըտիմութիւն ընկերական:

Ձեմ հաւատում, սիրոյ խօսքեր
Արտաստանող գեղեցկուհուն.
Վըրկայ բերող լուսին-աստղեր...
Գեղեցկադէմ սև աչերուն:

Ձեմ հաւատում հարուստ մարդկանց,
Ճոխ ապրուստին, անհոգ կեանքին.

5) Չուբարեանը Նալբանդեանցեանց փեսան էր. նա ամուսնացած էր հանգուցեալի քրոջ հետ:

6) Նալբանդեանցի թաղման մասնակցել են Նախիջևանի հոգեւորականութիւնից 36 հոգի՝ 2 վարդապետ՝ Գէորգ վարդապետ Աբամէլիքեանց և Մկրտիչ վարդապետ Յովակիմեան, 16 քահանայ, 8 սարկաւազ և 10 դպիր:

ԿԱՄՐԻ ՈՅԺԸ.— Փոցիան եւ Հելինեն:

Ոսկու հանքը ցաւ է նըրանց
Սըրտին, մըտքին, նոյն խել խելքին:

Չեմ հաւատում, փաստաբանին
Որ աղատէ նա անմեղին,
Ջերմ պաշտպանող, հարուստ խենթին,
Գատապարտող խեղճ աղքատին:

Չեմ հաւատում, աղատ մըտքեր
Գիշեր-ցերեկ քարոզողին,
Որսող մատաղ կանանց սըրտեր
Այրւող, տանջւող սիրահարին:

Չեմ հաւատում քննադատին,
Որ ընկեր է մակերեսներին,
Թէ չըզովէ չիմարներին,
Խիստ վընաս է իր շահերին:

Չեմ հաւատում, վանքում ճըղնող
Սև հագուստով վարդապետին,
Լոյս-ցերեկը հանգիստ առնող,
Գիշեր շըրջող աւազակին:

Չեմ հաւատում ես տէր-տէրին,
Որ նա փըրկէ մարդկանց հոգին.
Մարդիկ որքան երկար ապրին,
Վընաս է իր առևտուրին...

Չեմ հաւատում ոուրք տաճարում
Նորահարսին, նորափեսին,
Որ երգում են և հաղորդում...
Չըբաժանեն... Հէնց մեծ պապին:

Հաւատում եմ դեղին ոսկուն,
Որ ամեն ինչ նա զընում է.
Միայն մահւան վերջին ժամուն
Իր տիրոջը ուրանում է:

Մ. Աղայեանց

Կ Ա Մ Ք Ի Ո Յ Ժ Ը *)

Վեպ Ժ. ՅԱԷԻ
XI

Լուի Լոնդոնից վերադառնալուց յետոյ, երբ բարձրագոյն ոչնչացած՝ սպասում էր որ յուսահատ ցոյցեր պիտի անեն իրան և դառն չանդիմանութիւն կարդան, սաստիկ զարմացաւ, տեսնելով թէ Ինչպէս տիկին Օլիֆոն և սեր

Ջեմս բոլորովին հանգիստ են, կարծես նրանք, — ինչ որ զաղտնի միջթարութիւն ունէին:

Նա սկսեց քննել իր գրութիւնը. Առաջիկայ հաշվետեսութիւնից նրան սնանկութիւն էր սպասում. բայց պատիւը կարող էր ազատել. Ապա նորից բարձրանալու համար նա ստիպւած պիտի լինէր փոխել ապրելու կերպը, ձգել Դիանային և կարգին մարդ դառնալ:

Տիկին Օլիֆոնի տան մէջ նրա համար առանձին պատրաստւած սենեակում նստած՝ նա յիշում էր նախընթաց տարւայ բոլոր մանրամասնութիւնները և զգանքով էր իրան հաշիւ տալիս այն բոլոր անարժան արարքների և նպատակների մասին, որոնց շնորհիւ ոտնակոխ արեւ մի ընտանիք և ոչնչացրեց նրա բախտը:

Եւ վայրկենաբար կենդանացան նրա երևակայութեան մէջ այն մարդիկը, որոնց առաջ նա չանցաւոր էր զգում իրան:

— Ահա նրանք բոլորն էլ Պուաստիներ արւարձանի դահլիճումն են: Մեծ մայրը լուծեամբ իր գործածքի ճաղերն է շարժում. հեղինէն, դժգոյն, ճնկների վրայ պահում է երկխաչին և խօսել է սովորացնում նրան. Երեսան ուշադրութեամբ հետևում է նրա շրթունքների շարժմանը, ճգնում է կրկնել ինչ որ լսում է, ծիծաղում է և ծափ տալիս: Նրանք կրկնում են միևնոյն բառը, կարծես ուզենալով, որ երեսան կանչէ.

— Հայրիկ, հայրիկ!

Սիրտը ճնշւում է. նա աշխատում է հեռու մղել իրանից այդ պատկերը, բայց ի զուր. նրանց հրաւերը քանի գնում՝ այնքան աւելի և աւելի է քնքշանում, պահանջողական և պաղատական դառնում: Երբ բարձրացաւ տեղից, նայեց շուրջը և զգանք զգաց այդ օտար սենեակում, նրան սաստիկ յուզում էր այն միտքը. թէ՛ վերադարձել է սիրուհու մօտ և ոչ իր կնոջ. նա վերցրեց գլխարկը և իջաւ ներքև:

Տիկին Օլիֆոն իր առանձնասենեակում եղունգները չարդարում էր զանազան ոսկրէ և պողպատէ գործիքներով: Նա իր զբաղմունքը չընդհատելով ցոյց տուաւ Լուիին աթոռը և հարցրեց.

— Էհ, Բնչպէս էք, ուշքի եկա՞ք, վերջապէս. երէկ, ճշմարիտ, այնքան յուզւած էիք... դուք բոլորովին կորածի նման էիք... ինչ վճռեցիք:

— Ես վճիռ չեմ կայացրել. դուք, կարծում եմ, ոչ մի բոսէ չէիք կարող ենթադրել, որ կը հրաժարիմ վճարելուց... ես ձեզ հետ հաշիւս կը վերջացնեմ... չետոյ կը տեսնեմ թէ ինչ պէտք է անել:

— Ես ձեզ շատ լաւ եմ ճանաչում, սիրելի Լուի, և չեմ կասկածում ձեր մտադրութիւններին. գործերի մասին չըհարցրի ձեզ, որովհետեւ համոզւած եմ որ նրանք կը կանոնաւորին, մանաւանդ՝ եթէ յանձնէք գործը հասկացող մարդու...:

— Այո, իմ նօտար Տալամոնին կը ջաննեմ. նա երիտասարդ է, գործունեաց, խելացի և ինձ հաւատարիմ: Ես նրան հաւատարմութիւնով եմ տուել:

— Չատ գեղեցիկ! այնուամենայնիւ գործերը դադարեցնելը ձեզ համար բաւական ծանր խնդիր կը լինի... կը խօսեն դրա մասին...

*) Տես Տարազ № 3.

Եւ դա կըլինի իմ չիմարութեան արդար պատիժը, պատասխանեց Լուի կոշտութեամբ:

Դիանան նայեց նրա վրայ. շատ անսովոր թւաց Լուիի վերջին խօսքերի տոնը:

— Սեր Ջեմսի հետ մի քանի շաբթով մենք հեռանում ենք Պարիզից, ասաց նա, չէիք ցանկանալ զաւմեզ հետ:

— Այդ անկարելի է, պատասխանեց Լուի սառնութեամբ:

— Ի՞նչու համար, հարցրեց Դիանան, մօտեցնելով նրան իր աթոռը, և դարձնելով դէպի նա իր հմայող հայեացքը:

— Նրա համար, որ դրութիւնս փոխել է և ես պէտք է աչլ կերպ գործեմ:

Դիանան գրկեց նրան, սքանչելի գրացիացով իր շէկ գլուխը դրեց նրա ուսի վրայ և շնչաց ականջին:

— Միթէ դուք աչլս ինձ չէք սիրում, եթէ կամենում էք— կըզնանք Խալիա. այնտեղ— ծովի եզերքին կապոյտ երկնքի և արևի ոսկեփայլ ճառագայթների տակ, սքանչելի վարդերի մէջ, մենք կըմոռանանք բոլորը և կապրենք մէկը միւսի համար միայն...

— Այդ անկարելի է! կրկնեց Լուի:

Եւ որովհետեւ Դիանան պնդում էր՝

— Մենք պէտք է բաժանուենք, Դիանա! ասաց նա:

Դիանան մի խիստ շարժում գործեց և ուշադրութեամբ նայելով վրան, բացականչեց:

— Այդ ի՞նչ է նշանակում, Լուի: Ո՞րտեղից են այդ նոր վճիռներդ. ի՞նչ է պատահել. ձեզ ի՞նչ են ասել: Ահա թէ ինչպէս էք վարձատրում անձնւիրութեանս փոխարէն:

— Անխուսափելի է. պէտք է մենք բաժանուենք. ձեր անձնւիրութեամբ ես աչլս անկարող եմ օգտուել. եթէ ես ձեզ ուղղակի չասէի այդ, յանցաւոր կըլինէի ձեր առաջ:

Եւ սաստիկ տխրած, աւելացրեց:

— Ես արդէն շատ եմ մեղաւոր ձեր առաջ:

— Ուրիշների հետ մենք ի՞նչ գործ ունենք, բացականչեց Դիանան, բարկացած: Միթէ պէտք է հոգանք նրանց մասին:

— Այո, պատասխանեց Լուի հաստատ ձայնով. Պէտք է հոգանք, որովհետեւ ես էլ նրանցից եմ պահանջում մեծ գոհուրթիւններ:

Տ. Օլիֆոնի դէմքը կծու և չար արտայայտութիւն ստացաւ:

— Դու քո տատի և կնոջ մասին ես խօսում, աչլս պէս չէ... ահա թէ ում մասին ես մտածում, երբ ինձ հետ ես...

— Միթէ դուք կարող էք յանդիմանել ինձ դրա համար, երբ նրանք աչլպէս դժբախտ են...

Նրա ձայնը դողում էր:

— Դուք գիտէք, շարունակեց նա, թէ ձրքան տանջւեցան իմ պատճառաւ, սակայն՝ մինչև այժմ նիւթականապէս, գոնեա, նրանք ապահով էին. այժմ դրանից էլ պիտի գրկւին իմ շնորհիւ... Եւ եթէ իմ ներկայութիւնը կարող է նրանց քիչ սփոփել, ես պէտք է չըզրկեմ նրանց այդ մխիթարութիւնից:

Նա աւելի և աւելի էր ոգևորւում:

— Դիանա! ես զոհ բերի ձեզ իմ կնոջ, երբ նա հարուստ էր և անկախ, դա իմ կողմից շատ անվայել վարմունք էր. Իսկ այժմ՝ երբ նա աղքատ կըլինի և անարգւած, ես ամենատարբարաւոր կըլինի, եթէ չըդառնամ մօտը... ես պէտք է քաւեմ մեղքս, պէտք է նրան մխիթարեմ:

Տիկին Օլիֆոն դողաց. նա հասկացաւ, որ Լուի ձեռքից զնում էր և դառնում էր դէպի նա, որին ինքը ատում էր, նա հասկացաւ որ չըպիտի չաջողէր վերջին հարածն էլ լիջեցնել իր հակառակորդի գլխին: Փոխանակ նրա ամուսինը խլելու՝ ինքը գրկեց իր տարփածուից:

Այս միտքը նրան անտանելի էր. և նա թունալից հեգնութեամբ ասաց: Աշխատել քաւել մեղքը, կարելի է, անտեղի է և մխիթարելու հարկ չըկալ... եթէ միայն այդ է ձեզ անհանգիստ անողը, դուք կարող էք գնալ ինձ հետ:

Լուի մեռելի գոչն ստացաւ և տ. Օլիֆոնի ձեռքը բռնելով, բղաւեց:

— Ի՞նչ էք ուզում ասել:

— Այն՝ ինչ որ գիտեն բոլորը, բացի ձեզանից:

— Դուք սուտ էք ասում:

Այս խօսքերի վրայ Լուի աչլպէս սաստիկ սեղմեց նրա ձեռքը, որ Դիանան ցաւից բղաւեց և ազատ ձեռքով աչլպէս հրեց Լուիին, որ նա յետ յետ գնաց:

— Եթէ չէք հաւատում, ասում էր նա, ես ձեզ միջոց կըտամ տեսնել նրան իր տարփածուի հետ:

— Ե՞րբ:

— Հէնց այսօր երեկոյեան:

— Զգուշացէք, ինձ խաբէուց! գոչեց Լուի սպառնական եղանակով:

— Իսկ եթէ ես ճշմարիտ եմ ասում:

— Այն ժամանակ ոչինչ, ինձ չի արգելիլ և ես կըգամ ձեզ հետ:

Լուի ուղղեց դէպի դուռը. շունչը կտրւում էր. Դիանան քաղցրութեամբ հարցրեց:

— Ուր էք գնում:

— Կուրբ:

— Դուք չէք ուզում ինձ հետ մնալ:

— Ո՛չ! ես կըգամ երեկոյեան:

Լուիի հեռանալուց յետոյ տիկին Օլիֆոն գլուխը խոնարհեց ձեռքին և մտածութեան մէջ ընկաւ. յետոյ բարձր ձայնով ասաց, կարծես ինքն իր մտքին պատասխանելով:

— Թող միայն տեսնէ նրանց միասին... և դա բաւական է. եթէ նա բացատրութիւն կըպահանջէ և կըսկսէ տաքանալ, Ֆոցիան նրա հախէն կըզայ:

Նա մօտեցաւ գրասեղանին՝ երկու տոմսակ դրեց և զանգը քաշեց:

Աղախինը ներս մտաւ:

— Հրամայեցէք, իսկոյն այս տոմսակները տանել, ուր հարկն է և իմաց տւէք ինձ՝ հասցրած են թէ ոչ:

Արեւունի

(Կրեւունակի)

ԱՅԽԱՐՀԻ ՎԵՐՋԸ

Երեսակայական վէպ Կ. Ֆլամարիօնի

Առաջին մաս

ՔՍԱՆՀԻՆԵՐՈՐԻ ԴԱՐ

VI

Թէ ինչպէս կը վերջանայ երկիրը *)

Եմարանի դռների մօտ հաւաքւած ամբոխը յետ քաշւեց, ճանապարհ տալով այնտեղից դուրս եկող ունկնդիրներին, Իւրաքանչիւրը շտապում էր իմանալ, թէ ինչով վերջացան վիճաբանութիւնները: Այնուամենայնիւ, դիտարանի վերատեսչի ճառի ընդհանուր միտքը, յայտնի չէ թէ ինչպէս, արդէն տարածւել էր հասարակութեան մէջ և լուրեր էին պտտում այն մասին, թէ գիտաւորի ընդհարումը երկրի հետ անպայման կորստաբեր հետևանքներ չի ունենալ: Բացի դրանից, ամբողջ Պարիզում յայտարարութիւններ էին կը պցրած Չիկագոյի բորսայի բացման մասին: Հրէայ—Փինանսիստը դուրս թռչելով ճեմարանի շինութիւնից, վազեց Սեն-Կլու աջու վրայ գտնուող իր գրասենեակը և այնտեղից հեռախօսեց Չիկագոյի իր ընկերակցին, որ նա պնդէ բորսայի բացման վրայ ու գնէ մի քանի հարիւր միլիօնի արժէթղթեր: Այն ժամանակ, երբ Պարիզում ցերեկայ ժամի չորսն է, Չիկագոյում լինում է առաւօտեան ժամի տասը: Սեզանաւորի ընկերը նախաճաշում էր, երբ ստացաւ իր բարեկամի խօսազիրը: Ի հարկէ, նա իսկոյն ձեռք առաւ սովորական միջոցները—ու գործը կատարած էր: Այդ մասին Պարիզում բաւական ուշ իմացան, բայց այնուամենայնիւ Չիկագոյի բորսայի բացումը մեղմացրեց հասարակութեան յուզմունքը:

Սակայն երբ ժամի իննին ժողովը կրկին սկսեց, ճեմարանի առաջ դարձեալ այնպէս խիտ ամբոխ էր հաւաքւել: Գիշեր եղաւ: Երկնքի վրայ թագաւորում էր դիւստորը առաջանալից աւելի պայծառ ու ահարկու: Դաշինքում էլի առաջին նիստի ունկնդիրներն էին, չըկար միայն Պարիզի կարգիւնալ—արքեպիսկոպոսը, որին պապը անահնկալ կերպով հռոմ էր հրաւիրել ներկայ լինելու Վատիկանի եկեղեցական ժողովին, և որն հէնց այդ երեկոյ ճանապարհ էր ընկել Պարիզ—հռոմ—Պալերմօ—Թուրինս խողովակով:

Քանի դեռ չէր ստացւած, Գասթիսանկարեան դիտարանի նկատած Մարսի հեռագրի փոխադրութիւնը, ճեմարանի նախագահը առաջարկեց խօսալ ֆրանսիական երկրաբանական ընկերութեան նախագահին, որ և սկսեց առաջ բերել իր թէօրիաները երկրի վախճանի մասին:

Առաւիստի կարծիքով բնութիւնը երբէք չանկարծական թուիչքներ չէ անում, երկրաբանները այլ ևս չեն

հաւատում թէ կըլինին խիստ յեղաշրջումներ, համաշխարհային աղէտներ: Դեռ շատ միլիօնաւոր տարիներից յետոյ մարդկային ցեղը կարող է սպասել աշխարհի վերջին և այդ վերջը առաջ կըգաջ երկրի մակերևութի աստիճանաբար ցածրանալուց ու ցամաքի ջրհեղեղից: Յիրաւի, ուշագիւր դիտողութեան ժամանակ իսկոյն նկատում է, որ ջրի ու ցամաքի մէջ անդադար կռիւ է լինում, որի մէջ ցամաքը միշտ տեղի է տալիս: Կամ ծովն է կատաղած խփում ավերին ու հեռացնում նրանց, կամ սարերն են փլուզւում և խորտակւում: Օրինակ, Ալպեան ու Պիրինեան լեռները արդէն կորցրել են իրանց բարձրութեան կէսը: Թէև աւելի հանդարտ, բայց ոչ պակաս յամառ է և գետերի ջրերի գործունէութիւնը, որոնք շերտ շերտ պոկում են հողը ու տանում ծովը: Դժուար չէ գուշակել այդ բոլորի վերջնական հետևանքը. մայր-ցամաքը աստիճանաբար կըցածրանայ, նրա բարձրութիւնը հետզհետէ կըհարթւի. երկիրը կըգառնայ մի անվերջ դաշտավայր, որ վերջ ի վերջոյ ամբողջապէս կըլցւի ջրով: Բայց դա, ի հարկէ, շուտ չի լինիլ—չորս միլիօն տարուց ոչ առաջ:

Հետտորին ընդգիւմախօսեց օդերութաբանական ճեմարանի աւագ քարտուղարը: Նա հաստատում էր, որ երկիրը կըկործանւի ոչ թէ ջրով հեղեղւելուց, այլ ջրի պակասութիւնից: Երկրի վրայ ջուրը շարունակ պոլորշիւնում է. նրա քանակութիւնը անդադար պակասում է: Մեղ յայտնի աշխարհների բախտը բոլորը այդպէս է: Լուսինը երկրից փոքր է, այդ պատճառով էլ աւելի շուտ մեռաւ, նրա վրայ արդէն չըկա խոնաւութիւն, ինչպէս չըկա և կեանք: Մարսը նոյնպէս փոքր է երկրից և աւելի շուտ կըմեռնի քան երկիրը. օրինակ, նրա վրայ արդէն չըկան մեծ ովկիանոսներ, այլ միայն կան աննշան ներքին ծովեր: Ամպեր քիչ կան Մարսի վրայ և նրանք թանձր չեն: Միւս կողմից աւելի նոր մոլորակ Վեներան, չըջապատւած է թանձր մթնոլորտով: Ահագին Իւպիտերը ամբողջապէս գոլորշիների մէջ է. Ես բոլորովին համաձայն եմ յարգելի երկրաբանի հետ, որ ցամաքը կըցածրանայ ու կըհարթւի, բայց այնուամենայնիւ երկրի մահը չառաջ կըգաջ նրա վրայի խոնաւութեան վերջանալուց. երկրի մարդիկ կըմեռնեն քաղցից ու ծարաւից:

Այն ժամանակ կանգնեց վաշելուչ հանդած մի նորատի կին—Ֆիզիքական ընկերութեան նախագահը և կարճ ատենաբանութեամբ այն կարծիքը յայտնեց, որ երկիրը կըմեռնի ցրտից:

—Խոնաւութեան նւազումը—ասաց նա—առաջ կըբերի ընդհանուր սառուցում: Երկիրը կըզրկւի մթնոլորտային վերմակից, որ պահպանում է նրա վրայի տաքութիւնը, և կըմեռնի այնպիսի ցրտից որ այժմեան բևեռային ցրտից խիստ կըլինի: Նա կըվերջանայ նրանով, ինչով վերջացաւ լուսինը:

Ֆիզիքական ընկերութեան շնորհալի կին նախագահին փոխարինեց ամբիոնի վրայ Կոլումբեան ճեմարանի կանցլերը, որ էլեքտրական օդանաւով հէնց նոր էր եկել Բազոտայից:

Նա կարծում էր, որ երկրի բախտը կախւած է միմիայն արեգակի բախտից: Արևի ճառագայթները պահպանում են ջուրը հեղուկ, իսկ օդը գազանման դրութեան մէջ: Զերմութիւնը երևում է ամեն բանի մէջ. օդային

*) Տես Տարազ № 4.

ու ջրային հոսանքներում, գազերի ու գոլորշիների առաձգականութեան մէջ, էլեքտրականութեան, բուսական ու մկանային ուժերի մէջ, Քանի որ փայլուն լուսատուն չի հանգել, երկիրը գոյութիւն կունենայ: Բայց, ի հարկէ, ժամանակով արեւի լույսը կընսեմանայ: Առաջնա կըզառնայ թունդ կարմիր գունդ, յետոյ կըսեմանայ—և կըլինի չաւտեմական գիշեր: Լուսինը ևս կըզրկուի իր փոխ առած լույսից: Երկրի վրայ լույս կըզայ միայն աստղերից: Արեւի ջերմութեան դադարելուց երկրի վրայ էլ կըզադարի մթնոլորտային շարժումը, ջրերը կըսառչեն, անձրևներ չեն լինիլ... Բայց ի հարկէ մինչև այդ ժամանակ դեռ երկար կըտևի. քսան՝ գուցէ և ամբողջ քառասուն միլիոն տարիներ...

Հետտորը լռեց: Այն ժամանակ կրկին կանգնեց փիլիքական ընկերութեան կլին-նախագահը ու հազիւ սկսել էր.

—Մեր մոլորակի վրայից ջուրը կանհետանայ արեւի հանգչելու ժամանակից աւելի առաջ...

Այդ րոպէին մի ձայն լսեցաւ առաստաղից, որ ըստ երևոյթին շատ հեռից էր գալիս... Բայց մենք նախ մի քանի բացատրութիւններ տանք:

Երկրադնդի ամենաբարձր սարերի վրայ շինւած դիտարանները հեռախօսով միացած էին Պարիզի դիտարանի հետ, և հեռախօսները աչնպէս էին շինւած, որ լսելու համար առանձին գործիքի հարկաւորութիւն չըկար: Ընթերցողը անշուշտ չիշում է, որ ժողովի նկղբում Քաօրիսանկարեան դիտարանից չաշտնեցին Մարսից ստացւած հեռագրի մասին, որ այնտեղ պատրաստուած էին կարդալ և բացատրել: Այժմ ստացւել էր հեռագրի մեկ նութիւնը:

Ձայնը վերելից չաշտնում էր:

«Մարսի հասարակածային քաղաքի աստղաբաշխները նախագագացնում են երկրի բնակիչներին, որ նրանց մօտենում է մի գիսաւոր աստղ այնպիսի արագութեամբ, որ հաւասար է Մարսի շարժուելունը կրկնակի աւագութեամբ: Չարժողութիւնը փոխում ջերմութեան, իսկ ջերմութիւնը ելեկտրականութեան: Խիստ մագնիսական փոքորիկներ: Պէտք է հեռանալ իսպախից»:

Ձայնը լռեց. սարսափը տիրել էր ամենքին. Ձէին վախենում միայն մի քանի ս'իւտիկներ (երկրաշողներ), որոնց թւումն էր և «Ազատ Քննադատութիւն» օրաթերթի խմբագիր-հրատարակիչը: Վեր քաշելով միակնոցը դէպի աջ աչքը, նա թռաւ լրաբաղի ամբիոնի վրայ և բարձր ձայնով գոռաց.

—Յարգելի դիտնականներ, ես խիստ վախենում եմ, որ չըլինի թէ ճեմարանը կատակերգութեան գոհ դառնայ: Ոչ մի կերպ ես չեմ հաւատում, որ Մարսի բնակիչները—եթէ միայն նրանք կան—գիտենային Խալիլայի անունը:

Ճառախօսը յանկարծ լռեց, ապշելով էլեքտրական լույսի չանկարծակի խաւարումից: Դաշիւնը, խորասուզեց մթնութեան մէջ: Առաստաղի մէջ շինւած հեռախօսարանից մի պայծառ ճառագայթ ելաւ, որ դարեանդի յետեւում լուսարգելի վրայ զանազան նշանագրեր էր ցուցնում:

Դժւար չէր կարդալ այդ հերոզիկները: Նախ, այնտեղ պատկերացած էր գիսաւորի ձևը. նետը ցոյց էր տա-

լիս գիսաւորի ուղղութիւնը դէպի միւս պատկերը, որ ներկայացնում էր երկիրը այն ձևով ինչպէս նա երևում է Մարսի վրայից: Յետոյ ցոյց էր տրուում Մարսի գունդը, ամբողջ լայնութեամբ մի նետ անցկացրած: Դրանով իմաց էին տալիս, որ գիսաւորի արագութիւնը հաւասար է Մարսի կրկնակի արագութեանը: Ձախ կողմից նկարւած բոցը ցոյց էր տալիս որ շարժումը փոխում է տաքութեան. հիւսիսափայլը և կաշմարդ—ջերմութեան փոխելը էլեքտրականութեան. վերջապէս Խալիլան, կօշիկի ձևով, նկարւած էր ինչպէս մի սև կէտ ամենավտանգաւոր տեսիլքում և բոլոր չորս կողմերից նետեր էին ուղղւած դէպի նա: Առաջ էլ Մարսից հեռագրներ էին լինում և Քաօրիսանկարեան դիտարանը վարժել էր նրանց կարդալու մէջ: Մարսի վրայից երկիրը աւելի լաւ է երևում, քան թէ երկրի վրայից Մարսը: Մարսի մթնոլորտը աւելի նոսրը, աւելի թափանցիկ է և Մարսի բնակիչների տեսողութիւնը, հաւանականօրէն, աւելի սուր է և զգայուն է քան երկրի բնակիչների տեսողութիւնը:

Նախագահը գանգահարեց: Նա կամեցաւ հասարակութեանը տալ վիճաբանութիւնների ամփոփումը:

—Ողորմած պարոններ, —ասաց նա,—Թէև արդէն ուշ է, բայց այնուամենայնիւ ես ուզում եմ մի քանի խօսքով բացատրել այն ամենի միտքը, ինչ որ այստեղ երկու ժողովներում խօսուեցաւ: Ձեզ անկասկած, զարմացնում է Մարսից ստացւած հեռագիրը: Ակներև է, որ այդ մոլորակի բնակիչները գիտութեանց մէջ մեզնից աւելի առաջ են անցել, որ ամենևին զարմանալի չէ, քանի որ նրանք շատ դարերով մեզնից հին են: Միւս կողմից, մենք տեսնում ենք, որ նրանց հաշիւները բոլորովին համապատասխանում են մերոնց: Նրանք մինչև անգամ մերոնցից աւելի որոշ են, որովհետև ցոյց են տալիս առաւել վտանգաւոր տեղը: Խալիլայից հեռանալու խորհրդին կարելի է հետևել: Ես խօսուցի կըհեռախօսեմ պապին, որ այս րոպէիս նախագահում է բոլոր կաթոլիկ եպիսկոպոսների համագումար ժողովին:

Եւ այսպէս, պարոններ, գիսաւորը կընդհարուի երկրի հետ և անկարելի է նախագուշակել թէ այդ ընդհարումից ինչ կըջառաջանայ: Բայց խիստ հաւանական է, որ աղէտը միայն ճամանաւոր կըլինի և աշխարհի չվերջը չի լինի: Հաւանականաբար, ամխաճնի օքսիտը չի թափանցիլ մթնոլորտի ներքին խաւերի մէջ, բայց դրա փոխանակ բարեխառնութեան աստիճանը խիստ կըբարձրանայ: Ինչ վերաբերում է առհասարակ աշխարհի վերջին, յապա այստեղ «առաջբերւած» բոլոր ենթադրութիւններից ինձ ամենից ճշմարտանման թւում է Կոլումբեան ճեմարանի գիտնական բարտուղարի ենթադրութիւնը մեր մոլորակի կեանքը կախւած է արեւի ճառագայթներից, և մարդկային ցեղը կ'ապրի, քանի որ երկնքի վրայ կըվառւի արեգակը: Եթէ միայն ջրի պակասելուց նրանից առաջ չըսառչի ինքը երկիրը: Առաջին դէպքում մենք կ'ապրենք երեսուն միլիոն տարի, երկրորդ դէպքում—միայն տասն միլիոն:

Չըշուսահատւենք: Հանդիստ սպասենք յուլիսի 14-ի դէպքին. ով միջոց ունի, ես խորհուրդ կըտալի նրան այդ օրերը անցկացնել Զիկագոյում կամ աւելի հեռու—Սան-Փրանցիսկոյում, Հանօլուլույում, Նումէայում: Ելեքտրաօ-

դաշին դնացքներ մենք շատ ունենք և մինչև շաբաթ օրը նրանք կարող են միլիտանտ ուղևորներ փոխադրել. նիստը յայտարարում եմ փակած.

*
* *

Գիտնականների Պարիզի վիճաբանութիւնների հետ միաժամանակ նույնպիսի ճեմարանական ժողովներ էին կայանում ս. Պետերբուրգում, Եփեսոսում, Մելբուրնում, Նիւ-Եօրկում և երկրաչի բոլոր ամենանշանաւոր քաղաքներում. Ամենքին էլ զբաղեցնում էր գիտաւորի հարցը, ամենքն էլ աշխատում էին այսպէս թէ այնպէս իմանալ ընդհարման հաւանական հետեւանքները.

Լ. Մարկոսեան

(Արշարունակի)

ԻՊԻԱԼԻՉՄ ԹԷ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻՉՄ

Ներկայ յօդածով մենք կամենում ենք ծառայի ընթերցողներին ծանօթացնել այն մտքերի ու գաղափարների մրցման հետ, որ վերջին տարիներում տեղի է ունենում ռուսաց մամուլի մէջ և որ գնալով, թէ աւելի հետաքրքրական և թէ աւելի սուր կերպարանք է ընդունում. Կարծում ենք, որ աւելորդ է բացատրել, թէ որ աստիճան ռուսաց կայսրութեան մէջ ապրող հայերիս կեանքը սերտ կապած է ամբողջ պետութեան կեանքի հետ և թէ որ աստիճան մենք, թէ մեր մտքերով ու գաղափարներով և թէ մեր գործունէութեամբ, ուղղակի հետեւողներ ենք ռուսաց գրական ու հասարակական գործիչներին, ինչպէս որ այս վերջինները հետեւողներ են արեւմտեան եւրոպացիներին. Ռուսաստանը, զանազան աշխարհագրական ու պատմական հանգամանքների շնորհով արեւմտեան եւրոպական երկրներից ուշ է սկսել զարգանալ, բայց մէկ անգամ արդէն զարգացման ու յառաջադիւթութեան ուղիի վրայ կանգնելով, նա սկսել է հաստատ քաջերով առաջ գնալ իր կարապետների յետեւից ու իր յետեւից էլ նոյն ուղիով քարշ է տալիս և իր հպատակ մանր ազգութիւններին, որոնց թւում և հայերին. Ուրեմն այն մտքերն ու գաղափարները, որոնցով ասացինք, այժմ զբաղւած է ռուսաց մամուլը, ոչ նոր են և ոչ զուտ ռուսական, այդ վէճերը սկսել են արեւմտեան եւրոպացում դեռ 40—50-ական թւականներին, բայց ռուսաց տնտեսական ու սօցիալական կեանքի յետամնացութեան պատճառով, հիմա են միայն սաստիկ զբաղեցնում ռուսաց մամուլին. Մեր խօսքը «իդէալիզմ» և «տնտեսական մատերալիզմ» անունը կրող ուղղութիւնների կամ աշխարհայեցողութիւնների մասին է, կամ աւելի ճիշտն ասել. այդ աշխարհայեցողութիւններով մարդկային պատմութիւնն ու յառաջագիծութիւնը բացատրելու և լուսաբանելու մասին է:

Լ. Դեռ շատ հին ժամանակներից սկսած՝ զանազան ազգերի մտածողները, փիլիսոփաները և մանաւանդ հա-

տարակական խնդիրներով զբաղող գիտնականները միշտ աշխատել ու գլուխ ևն չոյնեցրել իմանալու համար, թէ արդեօք ինչպէս է ընթանում մարդկային պատմութիւնը, ուր է տանում մեր յառաջագիծութիւնը. դէպի բարօրութիւն, թէ դէպի խեղճութիւն. Եթէ պատմութիւնն է մարդոց համար և ոչ մարդիկ պատմութեան համար, ուրեմն յառաջագիծութիւնը պիտի մարդոց միշտ դէպի երջանկութիւն ու ազատութիւն տանի, այն ինչ իրապէս ճիշտ հակառակն է լինում. քաղաքակրթութեան աւելի ստոր աստիճանի վրայ կանգնած ցեղերը աւելի ազատ ու երջանիկ են զգում իրանց, քան աւելի քաղաքակրթւածները. Արդ՝ ինչիցն է արդեօք, որ մարդկութիւնը մի կողմից, քանի զնում, քաղաքակրթութեամբ է, գոյութեան կուի միջոցները, գնալով, հեշտանում են, երկրի հարստութիւնն աւելի ու աւելի մեծանում է, իսկ միւս կողմից, մարդկութեան մեծամասնութիւնն աւելի ու աւելի թշուառանում է, գերի դառնում փոքրամասնութեան, որ անխղճաբար հարստահարում, կեղեքում ու տանջում է այդ մեծամասնութեան. Եւ չէ՞ կարելի արդեօք կամ ինչ միջոցներով այդ հակասութեան—աննոմալիայի—առաջն առնել ու այնպէս անել, որ մարդոց զարեւոր տառապանքներին վերջ դրել. մարդիկ բոլորն էլ հաւասար բարեկեցութիւն, անհատական ազատութիւն ունենան և ամենքն էլ հաւասարապէս օգտւին գիտութեան ու քաղաքակրթութեան տւած բարիքներից. Այս խնդիրները լուծելու և մի դրական որոշում տալու համար, այդ գիտնականները մարդկութեան հեռաւոր անցեալի մէջ էին խորատուգում. ռուսումնասիրում էին վաղեմի ցեղերին, նրանց նիստ ու կացը. նրանց փոխադարձ յարաբերութիւնները, բարոյականութիւնը, աշխարհայեցողութիւնները և այլն, որ կարելի լինի իմանալ, թէ արդեօք մարդիկ ի բնականէ բարձր են ծնւում, թէ չար. Եթէ բարի են ծնւում, կընշանակէ քաղաքակրթւած ազգերի թշուառութեան զլխաւոր պատճառը հէնց ինքը քաղաքակրթութիւնն է, կամ գուցէ և քաղաքակրթութիւնը, ինքն ըստ ինքեան, վատ բան չէ, միայն թէ մարդոց պետութեան շնորհով վատ ընթացք է ստացել. Ուրեմն, խելօք մարդիկ, տախինք՝ իրանք-գիտնականները—կարող են և պետք է բարոյգեն ու հասկացնեն այդ ընթացքի սխալ կողմերը մարդոց, երկրի իշխաններին ու պետերին, բացատրեն և ցոյց տան աւելի ուղիղ ճանապարհ, որ նրանք վերջապէս ուղղեն իրանց պապերի տգիտութիւնից առաջացած սխալները. Իսկ եթէ մարդիկ ի բնականէ չար են ծնւում, դրանից էլ չըպէտք է յուսահատուել. չարութիւնը զուտ-լու համար կառավարութիւն և օրէնքներ կան միայն անհրաժեշտ է դարձնալ, որ գիտնականները կառավարիչներին ու օրէնսդիրներին բացադրեն մարդկային պատմութեան արած սխալները, աւելի նպատակաշարժար օրէնքներ ու միջոցներ ցոյց տան նրանց, կամ թէ չէ,—որ աւելի կտրուկ ճանապարհն է,—հէնց իրանց-գիտնականների-ձեռքը տան կառավարչական ամբողջ ղեկը և այն ժամանակ նրանք ամեն բան կըկարգադրեն այնպէս, որ մարդկութեան համար երկնային դրախտ կըստեղծւի երկրի վրայ. Մի խօսքով բոլոր մտածողներն էլ վերջ ի վերջոյ գալիս էին այն եզրակացու-

թեանը, թէ մարդոց թշուառութեան պատճառը գլխաւորապէս իրանց տգիտութիւնն է, թէ նրանք մոլորելու շեղել են բնութեան տաճ օրէնքներէր. բաւական է միայն որ նրանք հասկանան ու ըմբռնեն իրանց — գիտնականները — ցոյց տաճ մոլորութիւնները, լսեն իրանց և այն ժամանակ շատ հեշտութեամբ կողղղի անցեալի սխալը ու մի անգամից վերջ կըտրուի մարդկութեան կրած բոլոր տառապանքներին. Այս ձևով խնդիրը որոշելուց յետոյ, պատմութեան մէջ ամեն բան գաղափարից ու մարդոց կամքից կախեալ համարելով, այդ իդիօլոգները հազարաւոր հատորներով զանազան ընցեպտներ էին

ներկայացնում մարդկութեանը, նրա տնտեսական, հասարակական ու քաղաքական խնդիրները կարգադրելու համար. Եւ ի հարկէ, զարմանալի չէ, որ նրանց բոլորի բեցեպտներն էլ տարբերուած էին միմեանցից ու ամեն մէկը իր ուղղութիւնն ու գաղափարներն էր գովում և իրանն էր առաջարկում ընդունելու*)

Ռ. Խ.

*) Տես. Н. Корелинъ „Жанъ Жакъ Руссо. Опытъ характеристики его общественныхъ идей. Հրատարակութիւն Պ. Բ. Ստրուվկի, Պետերբուրգ. 1899 թ.

Սեդրակ Մանգիինեան

Տողերս գրելուց ուղիղ երեսուն և եօթ տարի առաջ՝ Սեդրակ Մանգիինեանը դարձաւ Մոսկուայից ճեմարանաւարտ, աշխույժ, թարմ երիտասարդական կեանքով լի, պատրաստ նւիրելու իրան հասարակական գործունէութեան:

Բախտի բերմունքով, բարեկամանալով և մտերմանալով ինձ և իմ այն ժամանակաւ նորածին հայ թատրոնական բեմի գործողների հետ, յայտնեց իր խորին համակրանքը դէպի այդ գործը և սկսեց աջակցել մեզ:

Սկզբում նա հանդիսացաւ իբրև ընդունակ և հմուտ դերակատար ամեն տեսակ դերասանական ամպլուաների մէջ:

Հետզհետէ նա դարձաւ հայ թատրոնի համար ամենանշանաւոր ոչ ժերից և գործի առաջնակարգ ղեկավարներից մէկը:

Նրա օրով կազմակերպեցաւ այն փոքրիկ շրջանը, որ իր անխոնջ տոկունութեամբ և հերոսական անձնւիրութեամբ ստեղծեց, կարելի է ասել, թէ բեմական խումբ և թէ ընկերատուար, որ այնուհետեւ, օրէցօր զարգանալով և բազմանալով, շարունակում է իր գործունէութիւնը մինչև օրս:

Նա էր հայ թատրոնական գաղափարատէր երեք դերասաններից մէկը, որ 1865 թւականին, թափառելով Թիֆլիսից Զուշի, Աղէքսանդրապոլ և Նրեան, հիմք դրեց այդ բազմամարդ հայ ժողովրդի քաղաքներում, հայ թատրոնական բեմի գոյութեանը:

Դառնալով Թիֆլիս, հազար ու մի

թէ բարոյական և թէ նիւթական զրկանքներ կրելուց յետոյ, նա շարունակեց իր ընկերների հետ գործել նոյն անձնւիրութեամբ յանուն հայ թատրոնական գործի յարատեւութեան:

Մի քանի ժամանակից յետոյ, տեսնելով որ թատրոնի գոյութիւնը կարող է շարունակել և առանց նրա աջակցութեան, ուր արդէն բաւական կանոնաւորած էր գործը և, զգալով իր մէջ ձգտումն դէպի առաւել լայնածաւալ հասարակական գործունէութիւն, որով նա կարող է առաւել շատ մեծ օգուտ բերել իր սիրած ժողովուրդին, որոշեց մտնել գիտնական ասպարէզ, գնալ արտասահման և սովորել մանկավարժութիւն, որ և յաջողեց նրան այնպէս, որ ներկայացումս եթէ հայութիւնն ունի իր մէջ մի քանի հմուտ բեղմնաւոր մանկավարժներ, անշուշտ Սեդրակ Մանգիինեանը բռնում է նրանց մէջ ամենապատուաւոր տեղը:

Մանկավարժ դառնալուց յետոյ, նա չըզլացաւ դարձեալ աջակցել հայ թատրոնական գործին, երբ 1879—80 թւականներին, հանգուցեալ Ադամեանի օրով, այն ժամանակաւ հայ թատրոնի բեմի ղեկավարող մասնաժողովը յանձնեց նրան ստանձնել մանրակրկիտ խմբի և բեմի ղեկավարի (ռեժիսորի) պաշտօնը:

Այս փոքրիկ յօդաճովս ես մտադիր չեմ մանրամասն գրչի առնել Սեդրակ Մանգիինեանի կենսագրութիւնը, որ լի է բազմակողմանի աշխատանքներով, թէ մեր աղքատիկ զրկանութեան, թէ մանկավարժական, թէ դերասանական, ասպարիզում, ոչ, ես միայն արձագանք եմ ուզում տալ այն փոքրիկ, ազնիւ երի-

տասարդների շրջանին, որ մտադիր է ներկայ փետրաւրի վերջերում տօնել այդ անխոնջ բեղմնաւոր գործիչի քսան և հինգ տարեայ լոկ մանկավարժական տարեդարձը:

Այդ վսեմ գաղափարը ծնւել է մի փոքրիկ, ինչպէս ասացի, շրջանում որ գտնւում է հեռու մի անապատ տեղում, այն է Վաղարշապատի պէս մի սակաւաթիւ տեղում, ուր նա չի կարող գործել այնպիսի առատաձեռնութեամբ լիացնելու այն հոգսերը, որ հարկաւոր է ցոյց տալ, ծերութեան շէմքը ոտ դրած մի բազմաշխատ և մեծ ընտանիքի տէր, ծանր հիւանդութեան ենթարկւած մի գործիչի, որ ներկայումս, ստիպւած լինելով թողնել իր գործունէութեան ասպարէզը, կամենում է առժամանակ, քսան և հինգ տարի անընդհատ տոկունութեամբ աշխատելուց յետոյ, հանգստանալ, շունչ առնել և որ գլխաւորն է բժշկել:

Ես յօստով եմ և պէտք է՝ որ այդ փոքրիկ շրջանի վսեմ ցանկութիւնը արձագանք գտնի ոչ թէ մի քանի անհատների, այլ բոլոր կովկասաբնակ հայերի մէջ, նա մանաւանդ Զուշում, Նրեանում, ևս առաւել Թիֆլիսում, որոնց համար մի ամբողջ սերունդ է կրթել և զարգացրել իր քառասուն եւ եօթ տարեայ հասարակական բեղմնաւոր աշխատանքով, նւիրելով նրան (սերունդին) իր թարմ երիտասարդական ոչ ժր շատ և շատ զրկանքների ենթարկելով:

Պիտի նաև արձագանք գտնի այդ գաղափարը մեր հայ դերասանական խմբերի մէջ, որոնք մասամբ պարտական են Սեդրակ Մանգիինեանին իրանց ներկայ գործունէութեամբ յանուն հայ թատրոնական բեմի:

Դ. Չմեկեան

Գ Ե Գ Կ Ի Ե Ս

Թատրոն-երաժշտիքի

Անցած երկու շաբաթները Մելպոմենի տաճարի սպասարանների փառաբանութեան տօնախմբութեան օրեր էին. Պետերբուրգում տօնեց տ. Սաւինայի յոբելեանը, Մոսկւայում տ. Երմոլովայի՝ ուսւ գրամատիկ թատրոնի երկու օրերներին. Թիֆլիսն էլ չէտ չըմնաց և նա նախ կատարեց վրաց թատրոնի յիսնամեակը և ապա, չորեքշաբթի, ամսոյ 2-ին պ. Ազամ Սալդարեան-Արեշտեանի XXV ամեակը. Այդ տօնը կատարեց շքեղ թատրոնը լիքն էր, բռնած էին բոլոր անցքերը և մուտքերը. Ներկայ էր Թիֆլիսի բուն ինտելիգենցիան և հայ ժողովուրդը, բացակայ էր մեր Սէն-Փերմէնը, բուրժուա Սոլովակը առանց բացառութեան. Եւ շատ լաւ էր, որ նա չէր էլ եկել, ու չըխանդարեց ան ներգաշնակութիւնը, որ կազմել էր ժողովրդի զգայուն՝ հայի համախմբելը այդ զեղեցիկ և օգտակար հանդիսին.

Յորելեարի կազմած պիէսներով ըսկսեց հանդէսը, որ հանդիսականներին վրայ թողեց տպաւորութիւն ներանց սիրուն տենդէլցիան. Պ. Սարգսեանի այդ պիէսները հօգոր խթան, առիթ են ժողովրդին կարգալուան հեղինակութիւնները, որոնց երկերից նա կազմել է իր պիէսները. Դրանք են Արմեանի Վերջ հայաստանի, Բաֆիլի վէպերը՝ Կայծեր, Սամուէլ, Դաւիթ-բեգ, Պարոնեանի — Մեծապաիւ Մուրազկաններ, Բաղդասար աղբար և այլն և այլն.

Ներկայացումից յետոյ սկսեց հանդէսը. Բեմի վրայ դերասանական խումբը, պատգամաւորները, մասնաժողովի անդամները իրանց ուղերձներով, պսակներով, ծաղիկներով և ընծաներով շարել էին. Յորելեարին բերաւ բեմ իր դերասանական մայրը՝ տ. Սաթի-նիկ Չմշկեան. Որքան բաղձալի, քաղցր տեսարան, ինչ ուրախ խորհրդածութիւններ. մայրը դաստիարակը տեսնում է զաւակի առաջադիմութիւնը, իր աշակերտի դափնիները. Յորելեարին ողջունեցին վրաց, հայոց թատրոնի ներկայացուցիչները. Աւելի խորհրդաւոր էր ժողովրդական հանրամատչելի

թատրոնի ներկայացուցիչ ուղերձն ու շնորհաւորութիւնները. Զատ տեղերից ստացել էին շնորհաւորական հեռագիրներ, ընծաներ, ուղերձներ. Միւս անգամ կլտպագրենք այդ բոլորը:

— Բենեֆիսները շարունակուում են և օպերային թատրոնում. Պ. Բոգանով իր բենեֆիսին դրել էր Չայկովսկու Սիկովայ ճառա, որ գրաւել էր մեծ բազմութիւն. Այդ օպերան թիֆլիսցիներին սիրածն է և միշտ տալիս է լաւ մուտք:

Պ. Բոգանով ունի զեղեցիկ, շատ դիւրական տենօր, սակայն նա դեռ չէ կարողանում տիրապետել ձայնին, ելեւէջները անհաւասար են, կրթւած չեն և կարօտ են լուրջ աշխատութեան թէ նրա երգեցողութիւնը և թէ խաղը. Սրանք այնպիսի պակասութիւններ են, որ իւրաքանչիւր տաղանդ ունի, բայց հարթելով, կրթելով այդ ձայնը, ժամանակին հսկայ երգիչների դասում կարող է բազմել:

Պ. Պապանի բենեֆիսին խաղացին Շաֆրոսեա, Թէ երգիչները և թէ հասարակութիւնը սիրալիր ցոյցեր արաւ երաժշտապետ-բենեֆիցեանտին և ընծայաբերեց նրան դափնեայ պսակ չերթական բենեֆիսը օր. Պապայեանին է: Տոմսակներ դեռ սեղոնի սկզբից սպառած են. Մեր շնորհալի երգչուհին, ինչպէս տարւայ սկզբում գուշակել էինք, արդէն բարձրացել է այն աստիճան, որ հրաւիրւում է Մարինսկի թատրոնում երգելու. Մեր երգչուհու ձայնը, ինչպէս միշտ, շքեղ է, խաղը անհամեմատ լաւ է, քան նախորդ տարիներում. սակայն դրանք դեռ քիչ են Մարինսկի թատրոնի խարդաւանքներին և մրցութիւններին դիմանալու համար. Պէտք է դարնանային ջերմութիւն և զեփիւռ նրա սքանչելի դաշլալիկն ու մեղեդիները ներգաշնակելու և շաղկապելու համար, և օրիորդ Պապայեան այդ հեշտութեամբ կարող է անել, քանի որ ունի ճաշակ և եռանդ:

Tigo

Հայերէն ներկայ. Երեւանում

Տեղիս անվեներ թատերասէրները ձեռք ձեռքի տաւած «Թիֆլիսի հայոց դերասան» պ. Յ. Կարինեանի հետ՝ յունւարի 25-ին տւին իրանց վերջին ներկայացումը. Խաղացին Ժւաթ, կոմեդ. 2 արար., Բանաստեղծը վադիլը և «հասարակութեան խնդրով» կրկնեցին Չիլլերի Աւագակների Ծրդ արարածը:

Ժւաթի ամբողջ միտքը հէնց վերնագրից է իմացուում. դրանից աւելի բան ասել հարկաւոր չէ, մեզ շրջապատող հասարակութեան մէջ յաճախ ենք պատահում այնպիսի տիպերի, որոնք յիշեցնում են Դաւիթ Կոստայարիչ Վալսաւաուցուիին (կոմեդիայի հերոս): Այս վերջինի դերը կատարեց պ. Յ. Կարինեանը իր սովորական չափազանցութեամբ: Խաղը տպաւորութիւն չըթողեց. լեզուն էլ տաճկահայոց ու ռուսահայոց բարբառների մի շփոթ էր ներկայացնում:

Բանաստեղծ վադիլը ևս անցաւ բաւականին սառն ու ձանձրալի:

Հասարակութիւնն ի հարկէ չըկար, դահլիճի զատարի էր:

Նւագում էր զինուորական երաժշտութիւնը խիստ ծուլութեամբ, միշտ մի քանի անգամ պահանջելուց յետոյ. Դահլիճը ցուրտ էր, անշուշտ շատերը հիւանդա. ցած կրկնեն: Բ՛մն էլ շարունակ ճռճուում էր և այնքան ճռճուաց, որ վերջապէս խեղճ Կարինեանին էլ համբերութիւնից դուրս բերեց...

— Նան

Դ Կ Ի Ն Գ Կ Կ Ե Ն

Կովկասում Քրիստոնէութիւն տարածող ընկերութիւնը վճռել է Վրացի-կաւկասի օսական կանանց ապաստարանը վերակոչել Ն. Կ. Բ. Օլլգա Ֆէօդորովնայի անունով:

Այս հիմնարկութեան պատերից վերջերս շատ վարժուհիներ են դուրս եկել, որոնք աշխատում են Օսաստանի խուլ անկեղծներում, լուսաւորութիւն տարածելով:

— Թիֆլիսի 1 արական զինանգիւնում, բիւռոց վարակիչ հիւանդութեան պատճառով դադարած պարապմունքները վերսկսեցին փետրւարի 1-ից:

— Հաւաքարում յունւարից Ծ-ի դադարաբային դպրոցին կից բացւած է կիրականօրեայ դպրոց մեծերի համար. Ուսանելու դրել են 35 մարդ 14—30 տարեկան:

Դասասանական

Փետրուարի 3-ին, վերջապէս վճռուեց մեռած Պիւշչիսկու և իշխ. Կ. Ի. Բագրատի Մուխրանսկու գործը: Թիֆլիսի նահանգական պատարանը մերժեց Պիւշչիսկու ժառանգների 99 հազարի պահանջը և այն փաստաթուղթը, որ տւել է իշ. Կ. Ի. Մուխրանսկու հայրը Պիւշչիսկուն, համարեց կեղծ և հանւեց ապացուցագրերի միջից:

Դրական նորութիւններ

Հենրիկ Իրսէն գրել է մի նոր դրամա, «Նառայլդ Վինգե» անունով: Դրամայի գործողութիւնը կատարուում է Նորեգիայի հանքերում:

— Ռուսաց Ս. Սինոգի թուղթուածմբ, ներկայ թւականից Պետերբուրգում հրատարակելու է նոր կրօնական բարոյալիտական ամսաթերթ: Ամսաթերթը կրելու է «Բարեկամ ողջախոնութեան» անունը:

— Այս ամիս հռոմում կաշանալու է գրականագէտների և թատերական գործիչների միջազգային կոնգրէս:

— Պետերբուրգում շուտով լույս է տեսնելու մի գրական ժողովածու, որի միջի չօղւածները պատկանում են Պետերբուրգի երիտասարդ գրականագէտների գրչին: Այդ ժողովածուի վաճառումից պոչանալիք զուտ արդիւնքը չատկայնելու է վերաւոր բօէրների և նրանց ընտանեաց օգտին:

Ս Ն Հ Ո Ղ Փ Ա Մ Ե Ր

Կովկասի Կառավարչապետ գեն. լէյտ. իշխ. Գ. Ս. Գալիցինը բախտ է ունեցել չունւարի 25 ին ներկայանալու Ն. Մ. Թագաւոր Կաշարին Ձմեռային պատուով:

— Ռուսաց չաշտնի հրատարակիչ Պաւլէնկով, որ վախճանւեց Նիցցայում, իր ամբողջ հարստութիւնը կտակով թողել է ռուս գրականագէտների փոխադարձ օգ-

նութեան գրամարկին: Հայերիս համար հետեւելու օրինակ, շատ հազիւ է պատահում, որ մի հարուստ հայ մեռնելիս հայ գրական գործիչներին էլ չիշէր:

Ո՛րքան բարերար սովորութիւն կրլինէր, եթէ մեր բարեգործներից մէկը դրա հիմքը դնէր:

— Ֆինանսների միւնիստրութիւնը գինետներում տեղի ունեցող արբեցողութեան առաջն առնելու համար, վերջնականապէս վճռել է. 1902 թւից խմիչքի արքունական մենապաճնութեան օրէնք մտցնել ամբողջ Ռուսիայում: Այնուհետև խմիչքեղէններ վաճառելու իրաւունք կունենայ բացառապէս Ֆինանսների միւնիստրութիւնը:

— Ինչպէս չաշտնի է, պետական 100, 25, 10 և 5 ռուբլիանոց թղթադրամները փոխելու ժամանակամիջոցը նշանակւած էր մինչև 1900 թիւը. այժմ Բարձրագոյն հրամանով, այդ ժամանակամիջոցը երկարաձգւում է 1901 թւի դեկտեմբերի 31-ը: Այդ թղթադրամները բաց են թողնւած 1868 թւին կայացած Բարձրագոյն հրամանի գործութեամբ:

— Կովկ. ռուսումն. շրջանի հոլաքարձու գաղտնի խորհր. Կ. Պ. Եանովսկին հաստատւած է Թիֆլիսի նահանգական պատարանի շրջանի պատուաւոր հաշտարար դատաւոր:

— Կովկասի, Թուրքաստանի, Կիւի, Վինոցի և Վարշաւայի զինւորական շրջանների գորաց ընդհանուր հրամանատարները գտնւում են Պետերբուրգում:

— Խարկովից հաղորդում են, որ քարածուխային կրիզիսը (ճգնաժամը) օր ըստ օրէ մեծանում է: Մի քանի մետաղագործական գործարաններ քարածուխ չըլինելու պատճառով դադարեցրել են իրանց գործունէութիւնը:

— Բերլինի Անհոստուրցիական ընկերութեան ժողովում գերմանացի երկտասարդ գիտնականներ Վեման և Բէլկը կարգացին ըէֆերատների Հայաստանում իրանց արած ճանապարհորդութեան մասին: Դահլիճը լի էր երկու սեռի հասարակութիւնով: Ներկայ էին և շատ չաշտնի սլոնֆէստորներ: Թողովը կենդանութիւն ստացաւ, երբ մանրամասն տեղեկութիւններ եղան հայերի բազմաթիւ կոտորածների մասին, որի ժամանակ ցոյց տրւեցաւ չաջողակ նկարներ, տեղական ընկալիչներին առօրեայ կեանքից:

— Գիւղատնտեսութեան վերաբերեալ իրերի ընդունելութիւնը Պարլիզ հոմաշխարհային ցուցահանդիսի համար, գիւղատնտեսական ընկերութեան մէջ վերջացած է: Բոլոր ուղարկւած էքսպոնատները ուղարկւած են Բաթում ցուցահանդիսի գործակալին:

— Օս դրամատէրերը, միացած Ֆրանսիացիների հետ, կազմակերպում են Սլաւերի կիբճում գտնւած Ունալ գիւ-

ղում նոր լեռնա-արդիւնաբերական ընկերակցութիւն:

— Յայտնի Գ. Ա. Ջանշեանը վերջերս նորից ուղարկել է Օրմանեան պատրիարքին 5,000 ռուբլի ութերորդ որբանոց բանալու համար: Վճռւած է այդ գումարով Մուշում բանալ աղջկերանց ապաստանարան: Պատրիարքը օրհնութեան կոնդակով պ. Ջանշեանին անւանել է որբերի խնամախօս անունը:

— Ենթադրւում է Ռոստովում (դի) հիմնել նոր դատական պալատ: Նրա շրջանը կըմտնեն երեք նահանգական դատարաններ Խարկովի դատական պալատից, նոյն բան էլ դատարաններ Թիֆլիսի դատական պալատից:

— Ռուսաց Կայս. աշխարհադրական ընկերութիւնը մեծ ոսկեայ մկդալ է տւել ժողովածու առակաց Վարդանայ գրքի հեղինակին՝ պրոֆ. Մառուին, նրա ազգագրութեան մասին գրած աշխատութիւնների համար:

— Բոմբէյում (Հնդկաստան) հիմնւում է ռուսական հիւպատոսութիւն, ի նկատի ունենալով, որ Ռուսիայի և Հնդկաստանի մէջ առևտրական յարաբերութիւնները զարգացել են:

Ճանապ. հաղորդակցութիւն

Այս շաբաթ հեռագրական հաղորդակցութիւնը թէ Ռոստովի և թէ ալլ գծերի մէջ կտրւած լինելով, հեռագիրները ստացւում են հեռաւոր գծերից: Ահա դրանից է, որ Թիֆլիսում հեռագիրները ուշանում են մի քանի օր:

— Անցեալ 1899 թւականի ընթացքում արքունական գանձարանը Անդրկովկասեան երկաթուղուց 10,000,000 ռ. զուտ արդիւնք է ունեցել:

— Ի նկատի ունենալով, որ ընդհանուր ցանցերով միացուել են Բագու-Դերբենա—Պետրովսկ գծերը, վճռւած է փոխել Կովկաս-Անդրկասպեան հաղորդակցութեան սակագինը: Այս հարցը արդէն խորհրդակցութեան առարկայ է եղել Պետերբուրգում յիշեալ հաղորդակցութիւնների ներկայացուցիչների ժողովում:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Անդրիական լրագրիչների տուած տեղեկութիւնների նայելով, մինչև փետրուարի 1-ը, անդիւացիների կուրուստն է 9,660 հոգի:

—Վերջերս քաղաքական շրջաններում տարածւած էր այն միտքը, թէ Բուլղարիան պիտի անւանւի անկախ իշխանութիւն: Սակայն այդ լուրը հերքւում է բուլղարական պաշտօնական աղբիւրներից: Բուլղարիան ներկայումս այնպիսի նիւթական ճգնաժամի մէջ է, որ նա ներկայումս պէտք է աշխատէ միայն այդ վիճակից դուրս գալու:

—Այսպստեղի է համարւում Աւստրո-հունգարիայի թագաժառանգ. էրցհերցոգ Ֆրանց Ֆերդինանդի նշանադրութիւնը դրաֆուհի Սոֆիա Խիտոնի հետ: Այս նշանադրութիւնը արիստոկրատիկ շրջաններում համարւում է բացարձակ գաղտնիք, սակայն պալատում նրան դեռ ևս թագցնում են:

—Անդրիական զօրքերի անշաջողութիւնները ազդում են, ինչպէս երեւում է, անդրիական տիրապետութեան տակ գտնւած երկրներում: Այսպէս հաղորդում են, որ Սուդանում զօրքերն ասպտամբութեան ցոյցեր են արել: Թէև իշխանութիւնը լուրթիւն է պահպանում, բայց գործը ըստ երեւոյթին, մեծ չափեր է ընդունում: Տեղացի օֆիցերները խառն են այդ գործին:

—Լոնդոնում ենթադրւում են, որ իբր Բուլղերը բռնիներին միայն զբաղեցնում է, որովհետև զլխաւոր գործողութիւնները կատարելու են Բոբերտսը և Կիտչեներ, որոնք կապշտադտից չի իմացւում ուր են ուղարկւել:

—Գերմանիայի պալատում կառաթեան նախագիծն է առաջարկւած նաւատորմիղը ուժեղացնելու: Վիճաբանութիւնները շարունակւում են: Գերմանիան ուզում է ծովի վրայ էլ ուժեղ լինել. այժմ չարմար առիթ է կառավարութեան համար իր ծրագիրն ընդունել տալու:

—Կ. Պոլսից հաղորդում են թրքական զօրքերի խռովացոյց արարքի

մասին Բաղդադում: Պատճառն եղել է ռոճիկներ չըստանալու հանգապետի աչքի առաջ նրանք կողոպտեցին խանութները: Զինւորական կառավարութիւնը անկարող եղաւ խաղաղացնել զինւորներին և նրանք հանգստացան կէս ամուսյ ռոճիկը ստանալուց յետոյ:

Այլ եւ այլ

Ծովային լսարան.—Մի անգլիական ինժինեը հնարել է նոր տեսակի մի լապտեր, որ քացախանիւթային (ացետիլեն) գազով լուսաւորում է ծովի երեսը:

Գործիքը շինւած է փոքրիկ խարսխանիշի ձևով, որի վերին մասը մնում է ջրի երեսին և արձակում է 1,000 մոմի լոյս: Գործիքի արտաքինին բոմբի ձև է տւած, որին սովորական թնդանօթը շրպըտում է 2 անգլ. մոն: Հէնց որ լապտերն ընկնում է ջուրը՝ խկոյն վառւում, լոյս է տարածում իր շուրջը: Գործիքն ահագին նշանակութիւն կարող է ունենալ ծովային պատերազմների ժամանակ:

Սուր հաւն դակ

Բալախանի. Աբր. Բարդ. Հէնց ձեր գրած հասցեով էլ ուղարկւել է №№ սկզբից. պահանջեցէք պոստից իսկ մենք ձեր նամակը ներկայացրինք աշտադի պոստատան, որ ստուգեն և բացատրութիւն պահանջեն Բալախանու պոստատնից:

Երեսան. Ար. Գաբ. Խնդրում ենք ընդունել մեր յարգանաց առհաւատեան ձեր սիրալի քաղցրութեան համար: Ձեր նմաններն են, որ մեզ խրախոյս են տալիս մարտնչելու ինքնաճանաչութիւնից զուրկ, կատարեալ աւտոմատների հետ: որոնք սակայն մեծ չաւանութիւն ունին համարել իրանց ազգային առաջադիւնութեան նախանձախնդիրներ:

Երեսան. Լ. Մ. Պոստում ստուգեցինք: Տարադի № 1 ուշ ստանալու պատճառը, Ղարսի երկաթուղու անկանոնութիւնն է եղել: Ճանապարհին համարեա ամբողջ շաբաթ մնացել է ընկած պոստը: Խնդրեցինք, որ առ

այժմ ուղարկեն Աղստաֆի վրայով: Թաւրիզի համար 18 ը. է Աղբիւր-Տարադի բաժանորդագինը, քանի որ այդ քաղաքը դեռ Պարսկաստան է համարւում:

Ս. Էջմիածին. Գալ. Թում. Դուք հԱղանեսանցի միջոցով սպառնացել էք մեզ, որ մենք առանց ձեր (??!) իրաւունքի տպագրել ենք Տարադում ս. Էջմիածնի եւ ճեւարանի պատկերները: Ձեր կասկածը փարատելու համար նախ յայտնում ենք, որ այդ լուսանկարները ստացել ենք Պետերբուրգում բժ. պ. Թադ. Զաքարեանից: Երկրորդ, եթէ: Հէնց նրանից վեր առած չըլինինք, այլ նոյն իսկ ձեր լուսանկարներից լինին, այնուամենայնիւ դուք իրաւունք չունիք ոչ ոքի արգելելու ս. Էջմիածնի պատկերները տպագրելու, քանի որ այդ նկարների վրայ տպագրւած չէ թէ «արտաստեղծ իրաւունքը վերապահւած է»:

Խմբագիր հրատարակիչ

Տիգրան Նապարեան

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սոյն համարի հետ ուղարկւում է Թատրոն հանդիսի յայտարարութիւնը:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ԴՕԿՏՈՐ ԹԱԹՈՍ

Կատակ—վոդեւիլ 1 արարւածով, հեղինակ. Իւան Ալէկովի փոխադր.

Ս. Սարգսեան-Արեւուտեանի.

Դիմը 20 կոպ:

3—1

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

«ԶԻՆՆՈՒ ԲՆԱՐԸ»

Նոր հրատարակութեան հատոր Լ.

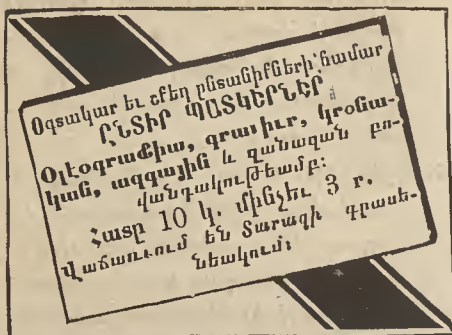
«Ժամանակակից կեանք»

Բաժանորդագրութիւնը շարունակւում է. տասը հատորը չաւելւածի հետ 3 ռուբլ. տպագրութիւնից յետոյ 5 ռուբ. հատով վաճառւում է 50 կ:

Ստորագրել կարելի է Թիֆլիսում բացառապէս Կ. Մարտիրոսեանի տպարանում (Օրբէլեան փողոց):

Մամուլի տակ է հատոր Լ.

«ԸՋԳԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԵՐ» 5—1

ЛУЧШИЯ СРЕДСТВА ДЛЯ ЗУБОВЪ:

ТИМОЛОВЫЙ ЗУБНОЙ ЭЛИКСИРЪ,
ТИМОЛОВЫЙ ЗУБНОЙ ПОРОШОКЪ

НО ТОЛЬКО
С.-Петербургской
ТЕХНО-ХИМИЧЕСКОЙ ЛАБОРАТОРИИ
Остерегаться подражаний!
Главный Складъ:
С.-Петербургъ, Коломенская, д. № 12.
Продается вездѣ. 4—6 м. 57103.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՈՐԺԻՉՆԵՐԻ ՊՈՏԿԵՐՆԵՐ
ձեռնակար և լուսատիպ. զանազան
մեծութեամբ և արժողութեամբ:
Գումարով ցանկացողներին զիջումն
է լինում. դիմել՝ Թիֆլիս ԵՎ ընդ.
Արծյուր-Թարաշ. Ս. Տոգոմյանու.
3—3

ԱՏԱՄՆԱՐՈՒԺԱՐԱՆ

Ի. Ա. ՖՐԱՆԿԻ

Երևանեան հրապարակ, տուն Արդու-
թեան-Երկայնաբազուկի, Մուղիկանի ու-
սումնարանի կարգում. լցնում, բժշկու-
և դնում է արհեստական ատամներ:
Հիւանդներին ընդունում է առ. ժ. 9-ից
մինչև երեկ. ժամի 7-ը: (տր.)

Լ Օ Յ Ո Ս Ե Ս Ա Լ

Ե. ԹՈՓՉԵՆԻ

Ի Ս Լ Ա Ս

Պատկերազարդ պատմական ճեպարիկ

Գիրք 30 կոպ.

վաճառում է Կենդրոնական գրա-
վաճառանոցում և Տարագի խմբագրա-
տանը. 15—13

Ա Տ Ր Պ Ե Տ Ի

«Արմաս» վեպ բարձր-հայոց կեան-
քից. գիրքն է. 2 ր.
«Խել-կարապետ» վեպ հայկաթողիկ-
ների կեանքից. 1 ր.
«Քոռ Եղիկ» վեպ շիրակ. կեան-
քից. 30 կ.
ձխնոց վեպ Սաղի գիւղացիների
(Թրքահայերի) իրական կեանքից
. 30 կ.
Փառանգներ Քղի գաւառի (Թրք-
բահայերի, կեանքից. . . 30 կ.
«Հուշան» ողբերգ. օպերայի համար
Թիւրքահայոց կեանքից. . . 1 ր
«Սարգի» ողբերգութիւն տաճկ.
պատ. կեանքից. 30 կ.
Բերայի Առաքելը Թրքահայերի
կեանքից. 30 կ.
Դիմել Թիֆլիսի Կենտրոնական Գր-
ավաճառանոցին եւ Կովկասի Բա-
ղամբերի հայ գրավաճառներին:
Գրավաճառներ կարող եմ դիմել
նոյնպէս. ԵՎ Նախիչեանի և-ձ, ԵՎ
Կիստոֆի Բր. Աբախովի, որոնց
կրկնի սովորական գիրքումն:
25—17

ՀԱՅԱԹԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Տար. բաժանորդ. 2 1/2 մէճիտէ.

Տնօրէն Տր. Ն. Արմանեան.

Հասցէն՝ Direction du journ.
„POUNTCH“ 16, Nafie—Han, Ba-
louk-Bazare-16. Constantinople.

ԱՐԵՒԵԼԿ

ԺԷ

ԺԷ

Օրագիր

Ազգային, գրական եւ քաղաքական
Տար. բաժանորդ. Ռուս. համար 40 ֆր.
Արսուսեք—Հարեմ Եռսուսեան
Հասցէն՝ Direction du journal
«AREVELK» Calata, CONSTAN-
TINOPLE.

ԲԱՆԱՍԵՐ

Նամանակ բանասիրական հանդէս.

գիրքն է 20 ֆր.

Հասցէն՝ M. Basmadjian (112.
B—d. Bochechouart) Paris.

ОТКРЫТА • 1900 • ПОДПИСКА

Новый Мир

Большой
иллюстрир.
2-х нед.
вѣстникъ
современ.
жизни,

политики,
литерат.,
науки,
искусства
и прикладн.
знаний,

ИЗДАВАЕМЫЙ

ТОВАРИЩЕСТВОМЪ М. О. ВОЛЬФЪ,
ПОДЪ РЕДАКЦІЕЮ П. М. ОЛЬХИНА.

Гг. подписчики получаютъ въ теченіе года.

24 №№

24 №№

12 №№

12 КНИГЪ

12 ВЫП.

литературно-белетристиче-
ского и художествен.,
богато иллюстрированна-
го журнала „Новый Мир“.
въ форматѣ наибольшихъ
европейскихъ иллюстр.

иллюстрированного жур-
нала прикладныхъ знаній
«МОЗАИКА НОВАГО
МИРА».

ежемесячнаго белетри-
стического иллюстриров.
журн. «ЛИТЕРАТУРНЫЕ
ВЕЧЕРА» для семейнаго
чтенія.

ежемес. иллюстр. журнала
«Библиотека русскихъ и
Иностран. Писателей»
ВЪ ПЕРЕПЛЕТАХЪ

иллюстрированного издан.
«ЖИВОПИСНАЯ РОССИЯ»
въ двухъ изящныхъ коленно-
ровыхъ переплетахъ.

ВЪ СОСТАВЪ „БИБЛИОТЕКИ РУССКИХЪ И
ИНОСТРАН. ПИСАТЕЛЕЙ“ ВЪ 1900 Г.
ВОЙДУТЪ СЛѢДУЮЩІЯ ИЗДАНИЯ:

томовъ (изъ числа 12-ти) полн. собр. соч.
6 Лажечникова.

томовъ (изъ
числа 12-ти)
полн. иллю-
стрир. собра-
нія соч.
6 ГЕЙНЕ.

вышеупомянутыя книги роскошнаго ежемѣ-
сячнаго изданія
2 „ЖИВОПИСНАЯ РОССИЯ“,
выдаваемая въ 1900 г. посвящена описанію
Средняго Поволжья и Приуральскаго Края.

Гг. новые подписчики могутъ замѣнить
объявленные преміи прошлагодними, о
чемъ необходимо заявить при подпискѣ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА

„Новому Миру“ на годъ,
со всѣми преміями и при-
лож. съ достав. и перес.

14 р.

„Новый Мир“ на слонов. бум., съ прилож. 18 р.

Допускается разсрочка: при подп. не менѣе 2 руб.
и затѣмъ ежемѣс., по усмотр. подписч., не менѣе 1 р.,
до уплаты всей подписной суммы.

ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ въ книжныхъ ма-
газинахъ Т-ва М. О. ВОЛЬФЪ: въ С.-Петербургѣ, Гост.
Дворъ, 18, и въ Москвѣ, Кузнецк. Мостъ, 12.—Редакция:
—Петербургъ, Вас. Остр., 16 л., д. 5—7.

ЕЖЕДНЕВНАЯ, ПОЛИТИЧЕСКАЯ, ЛИТЕРАТУРНАЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА

„НОВОСТИ“

и художественный журнал „Петербургская жизнь“.

Издание Акционерного Общества „ГУТТЕНБЕРГ“.

Подписка на „Новости“ въ 1900 году на 1-е (большое) издание: Съ пересылкой иногороднимъ на годъ—17 руб., на 6 мѣс.—10 руб., на 1 мѣс.—2 руб. За границу: на годъ—26 руб., на 6 мѣс.—16 р., на 1 мѣс.—3 р. 50 к.

Подписывающіеся на „Новости“ вмѣстѣ съ „Петербургской жизнью“ доплачиваютъ къ подписной цѣнѣ на „Новости“ (каждаго срока) только одинъ рубль. Разсрочка платежа годовой подписной цѣны допускается: для служащихъ—по третямъ черезъ ихъ казначеевъ, а для другихъ лицъ—по соглашенію съ конторою.

Деньги и письма адресуются въ контору „Новости“, Б. Морская, № 17.

Подписка на „Новости“ вмѣстѣ съ „Петербургской Жизнью“ представляетъ ту выгоду, что подписчикъ за прибавку одного рубля къ подписной цѣнѣ газеты приобретаетъ два раза въ недѣлю иллюстрированный журналъ, заключающій въ себѣ обширный беле-тристическій, научный и др. матеріалъ и массу художественныхъ воспроизведеній событій дня. Прибавка одного рубля не покрываетъ даже расходовъ на пере-

сылку журнала, стоящую болѣе рубля, и, такимъ образомъ подписчикъ получаетъ журналъ даромъ при нѣкоторой приплатѣ со стороны редакціи къ стоимости пересылки.

Условія отдѣльной подписки на иллюстрированный журналъ „ПЕТЕРБУРГСКАЯ ЖИЗНЬ“ (въ 1900 году будетъ выходить два раза въ недѣлю).

Подписная цѣна журнала: съ дост. и перес.: на 1 годъ—6 р., на 6 мѣс.—3 р., на 1 мѣс.—1 р.

При конторѣ газеты „Новости“ существуетъ

КНИЖНЫЙ МАГАЗИНЪ,

услугами котораго подписчики „Новостей“ пользуются на льготныхъ условіяхъ.

О. 3—2.

Редакторъ-Издатель О. К. Нотовичъ.

1 Р. три мѣс.

БОЛЬШАЯ

ЕЖЕДНЕВНАЯ ГАЗЕТА И

ДВА ИЛЛЮСТРИРОВАН. ЖУРНАЛА

второе изданіе „Биржевыхъ Вѣдомостей“ и

самостоятельный въ своихъ сужденіяхъ: чуждый тенденціознаго извращенія фактовъ и безусловно независимый органъ печати. Ярко освѣщалъ всѣ явленія общественной жизни, имѣя огромную сѣть корреспондентовъ, эта газета при всей своей твердости и неуклонности, справедливая и безпристрастная, уже много лѣтъ является, несомнѣнно, наиболѣе полнымъ выразителемъ нуждъ провинціи.

Главные отдѣлы газеты, а въ особенности передовой, политической, столичной и провинціальной общественной жизни съ ежедневными иллюстраціями фельетона, телеграммъ, корреспонденцій и пр.,—по своей полнотѣ и свѣжести совершенно отвѣчаютъ подобнымъ же отдѣламъ другихъ большихъ столичныхъ газетъ. Въ ней нѣтъ ненужныхъ несвязанныхъ, случайныхъ замѣтокъ, а ихъ замѣняетъ живое слово.

Главная контора „Биржевыхъ Вѣдомостей“ С.-Петербургъ, Невскій, 28. Подписная цѣна: второго изданія „Биржевыхъ Вѣдомостей“ вмѣстѣ съ журналами и пересылкою: на годъ 4 руб., на 6 мѣсяцевъ—2 руб., на 3 мѣсяца—1 руб., на 1 мѣсяць—35 коп. Въ 1899 году болѣе 70,000 подписчиковъ.

О. 3—2.

„ТИФЛИССКІЙ ЛИСТОКЪ“

ежедневная газета, съ будущаго года будетъ выходить въ увеличенномъ форматѣ по слѣдующей, утвержденной правительствомъ программѣ: I. Приказы по военному и гражданскому управленіямъ Кавказа и Закавказья. II. Статьи по внутреннимъ вопросамъ. III. Обзорѣніе иностранной политической жизни. IV. Научно-литературный отдѣлъ. V. Общая хроника: внутренняя и иностранная. VI. Библиографія. VII. Мѣстный отдѣлъ и корреспонденціи. VIII. Обширный справочный отдѣлъ. Иллюстрированыя прибавленія къ газетѣ, посвященныя кавказовѣдѣнію и матеріаламъ исторіи Кавказа въ связи съ по-

степеннымъ развитіемъ въ краѣ гражданскихъ учрежденій, будетъ выходить попрежнему, не менѣ двѣнадцати номеровъ въ годъ.

По понедѣльникамъ и послѣпраздничнымъ днямъ подписчикамъ будутъ разсылаться телеграммы.

Подписная цѣна остается безъ измѣненія, а именно: иногороднымъ: на годъ—7 руб., на 6 мѣсяцевъ—3 р. 50 к., на 3 мѣсяца—2 руб., на 1 мѣсяць—1 руб.

Подписка принимается исключительно въ конторѣ изданія: Тифлисъ, Головинскій, № 3.

О. 3—2

Журналъ литературно-художественный и сатирический съ карикатурами

„РАЗВЛЕЧЕНІЕ“

„Развлечение“ вступаетъ въ 42-й годъ своего существованія. „Развлечение“ въ 1900 г. дастъ своимъ подписчикамъ:

Пятьдесятъ номеровъ журнала, въ которыхъ будетъ помѣщено болѣе 1,800 прекрасно исполненныхъ рисунковъ: перомъ, карандашомъ и въ краскахъ извѣстныхъ карикатуристовъ-художниковъ. Литературный отдѣлъ будетъ вмѣщать въ себѣ массу художественныхъ повѣстей, рассказовъ, сценъ, очерковъ, стихотвореній и всякаго рода сатирическихъ и юмористическихъ мелочей, дающихъ полную картину правды современнаго общества столицъ и провинцій.

Между прочимъ, въ теченіе 1900 года будутъ печататься:

1. „Разсудку вопреки, на перекоръ стихіямъ“. Юмористическій романъ изъ московской и провинціальной жизни (съ прологомъ, эпилогомъ, налогомъ, подлогомъ, залогомъ и пр.). А. А. Осипова.

2. На кладбищѣ потерянныхъ разсудковъ. (Очерки, рассказы, сцены и типы изъ быта сумасшедшихъ). П. В. За—ва.

3) Юмористическій словарь всѣхъ выдающихся современныхъ дѣятелей большихъ провинціальныхъ городовъ, какъ-то: Н.-Новгорода, Кіева, Казани, Харькова, Саратова и др.

(Особо для обозрѣнія городовъ будетъ командированъ специальный корреспондентъ майоръ Полѣновъ. Онъ посѣтитъ города: Калугу, Тверь и Рязань—въ январѣ; Ростовъ, Ярославль и Вологду—въ февралѣ; Владиміръ, Иваново-Вознесенскъ и Нижній-Новгородъ—въ мартѣ; Серпуховъ, Орель, Мценскъ и Курскъ—въ апрѣлѣ. О посѣщеніи другихъ городовъ будетъ объявлено въ свое время).

4) Если въ журналѣ „Нива“ въ 1900 году будетъ печататься романъ графа Л. Н. Толстого „Воскресеніе“, въ журналѣ „Развлечение“ будетъ печататься, по примѣру прошлаго года, романъ графа Худого „Понедѣльникъ“. Если въ „Нивѣ“ не будетъ и въ „Развлеченіи“ не будетъ. (Всѣ годовые подписчики 1900 г. бесплатно получаютъ 1-ю и 2-ю части ром. „Понедѣль-

никъ“, который вышелъ отдѣльнымъ изданіемъ). Всѣ годовые подписчики получаютъ премію:

„Не хочешь, да хохочешь“

(большой художественный альбомъ, заключающій въ себѣ около 100 карикатуръ въ краскахъ: пародіи на пѣсни, романсы, стихотворенія, серенады, стансы, октавы и пр.).

Годовая цѣна журнала шесть рублей, съ преміями семь рублей

Допускается разсрочка: при подпискѣ три рубля, въ мартѣ одинъ рубль, въ апрѣлѣ одинъ рубль и въ маѣ одинъ рубль.

(Пробный № высылается за три семикопеечныя марки). Адресъ: Москва, журналу „Развлечение“. Кромѣ этого, годовые подписчики имѣютъ возможность получить по удешевленной цѣнѣ преміи прошлыхъ лѣтъ:

1) Художественный альбомъ въ краскахъ: „Царь Θεодоръ Іоанновичъ“. Трагедія А. К. Толстого (12 картинъ). 2 рубля.

2) Пушкинскій номеръ (въ изящной раскрашенной оберткѣ, заключаетъ въ себѣ текстъ, относящійся къ жизни и смерти поэта. Между прочимъ, въ немъ напечатанъ драматическій этюдъ С. С. Мамонтова «Смерть Пушкина», нѣсколько снимковъ съ рѣдкихъ портретовъ поэта, писанныхъ съ него въ разное время извѣстными художниками того времени. Четыре портрета героев «Евгеній Онѣгинъ» изъ стариннаго изданія Смирдина. Портреты эти одобрены были въ свое время самимъ Пушкинымъ) 25 в.

3) Полное собраніе сочиненій популярнаго юмориста А. ПЕдро (А. П. Подурова). 1 р.

4) Юбилейный альбомъ «Развлеченія» за 1898 г. въ изящной обложкѣ, заключающій въ себѣ портреты сотрудниковъ, 8 картинъ исполненныхъ красками, рассказы, сцены, очерки, стихотворенія, мелочи и пр. 50 коп.

Можно почтовыми марками, наложеннымъ платежомъ редакція не высылаетъ.

XX „КАСПІЙ“ XX

Въ 1900 году „Каспій“, въ Баку, будетъ выходить ежедневно по прежней программѣ газеты литературной, общественной и политической, съ обширнымъ нефтянымъ отдѣломъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

	Съ дост.	Съ перес.
За одинъ годъ	7 р.	8 р. 50 к.
» 6 мѣсяцъ	4 »	5 » — »
» 1 мѣсяцъ	1 »	1 » 50 »

Заграницу на годъ 13 р. за полгода 7 руб.

Допускается разсрочка платежа подписныхъ де-

негъ на слѣдующихъ условіяхъ: при подпискѣ вносится не менѣе 3 руб. городскими и 4 руб. 50 коп. иногородними подписчиками; затѣмъ 15-го февраля—2 руб. и 15-го марта—2 руб.

Иногородніе адресуютъ свои требованія въ Баку, въ редакцію газ. «Каспій».

Подписка принимается: въ Баку—въ конторѣ газеты, Николаевская ул., д. Тагіева; въ Тифлисѣ—въ книжномъ магазинѣ Хиддекеля; въ Батумѣ—при книжно-газетномъ агентствѣ М. Николадзе; въ Москвѣ—въ конторѣ т./д. Метцель и во всѣхъ извѣстныхъ книжныхъ магазинахъ столицъ и провинцій.